

STJEPAN DAMJANOVIĆ

VOKAL *a* U KORIZMENJAKU KOLONIĆEVA ZBORNIKA

U prilogu se analiziraju posljedice nestajanja jerova (poluvokala, poluglasa) u hrvatskome jeziku *a* kao predložak služe hrvatskoglagoljski tekstovi 15. stoljeća. Upozorava se na nepotpunost pravila o jakom i slabom položaju jerova i zalaže se za uključivane analize distribucijskih odnosa u našim starim tekstovima. Analizira se također vokal *a* koji je nastao od *jata* (ě).

*Kolunićev zbornik*¹ jedan je od brojnih hrvatskoglagoljskih tekstova iz 15. stoljeća. Pisan je 1486. godine i sastoji se od dva dijela: *Korizmenjaka* (zbirka korizmenih propovijedi) i *Traktata o sedam smrtnih grijeha*. U nekoliko sam navrata pisao o pojedinim jezičnim osobinama *Korizmenjaka*² jer držim da je to jedan od tekstova koji omogućavaju da se u povodu njih razmišlja o važnim pitanjima hrvatskoga jezika 15. stoljeća. Tako npr. govoriti o vokalu *a* znači dodirnuti probleme nestanka jerova, tj. posljedice toga nestanka, problem zamjene prednjega nazala, *jata* itd.

Poznato je da vokal *a* genetski predstavlja refleks etimološkoga *a*, zatim refleks vokala *ę* (ⱪ), *ě* (Ɱ) i jerova (Ɱ/ⱪ > *a*).

1. Zamjena *ě* > *a*

U »Korizmenjaku« *Kolunićeva zbornika* nema primjera poput onih što ih Eduard Hercigonja nalazi u jeziku *Petrisova zbornika*³: *oklaštri* (< klěš-

¹ *Kolunićev zbornik, Hrvatski glagoljski rukopis od godine 1486*, Djela JAZU XII, Zagreb 1892, str. V—XXVIII, i 1—276. Priredio: Matija Valjavac.

² Stjepan Damjanović, *Slogotvorni r i l u korizmenjaku Kolunićeva zbornika*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 15, Zagreb 1977, str. 43—51; *Vokalizam Korizmenjaka Kolunićeva zbornika prema vokalizmu korizmenjaka IIIa 19 JAZU*, Filologija 8, Zagreb 1977, str. 67—75; *Refleksi jata u Korizmenjaku Kolunićeva zbornika*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 16, Zagreb 1979, str. 13—31.

³ E. Hercigonja, *Jezik glagoljaške neliturgijske književnosti 15. st. i Petrisova zbornika*, doktorska disertacija u rukopisu, Zagreb 1969, str. 86.

titi), *nadarb* (gen. pl. < v_B(n)ědro), *knasti* (< klěstiti). Međutim, postavlja se načelno pitanje: kako ćemo realizirati grafem *ě* koji je relativno vrlo čest u tekstu *Kolunićeva zbornika*, a koji kao fonem više ne egzistira. Ako pravila čitanja grafema *ě* u općeslavenskom književnom (staroslavenskom) jeziku primijenimo na starohrvatski, a time, razumije se, i na naš tekst, nesumnjivo će jedna od realizacija biti /j/ + /a/. Primjena toga pravila ima svoje opravdanje, čak možda više no u općeslavenskom književnom jeziku, jer pravilo za čitanje jata u tom jeziku i jest stvoreno usporednom analizom stanja u starim slavenskim jezicima, pa se čini da, uza svu poznatu prilagodljivost artikulacije jata, teorija o njegovu dvojaku izgovoru u općeslavenskom i nije utemeljena na podacima iz jezičnoga sustava toga jezika, jer se u tom jeziku niti jedan drugi vokal ne izgovara dvojako.

Ako počemo od toga, onda ćemo naći u *Korizmenjaku* brojne primjere gdje grafem *ě* označava skupinu (j) + (a), tj. gdje je tom skupinom stari fonem *ě* zamijenjen. Evo nekih:

a) *na početku riječi*

ěmi 31, ěkov_B 31(4x), 32(2x), ěrunu 57(2x), v ěmu 50(2x) itd.

b) *u postvokalnoj poziciji*

patriěrha 31(2x), dostoěnb_B 32, Miheĕ 34, ofiĕč_B 61, moĕ 47, vhaĕ 50, shaĕ 50(2x), 52(2x), kaĕti 47, boĕti 48 itd.

c) *iza palatala*

ladan'ĕ 35, d'ĕvla 33, d'ĕvala 33, 34, reĕen'ĕ 39, ul'ĕ 47(5x), govoren'ĕ 56 itd.

Osobna zamjenica za 1. lice jednine uvijek je fiksirana grafemom *ě* 31(4x), 34(2x), 36(3x)...

2. *Zamjena e > a*

Poznata čakavska mijena *j, ĉ, ž + e > a* dolazi u »Korizmenjaku« *Kolunićeva zbornika* u ograničenom broju primjera i to u alternaciji s refleksom *e* (< *ě*). Tako nalazimo:

ĕzici 159, ĕzika 41, 132, ĕti 124, ĕt' 103, ĕta 69, ĕ 97, ĕše 173, ĕmut' 124, ĕmite 188, priĕti 13, 33, 34, 41, 42, 44, 130, 171, priĕli 20, priĕše 20, 189 (2x), 192, 193, priĕ 26, 132, priĕm' 36, priĕt_B 39, priĕl_B 166, 167, 170, 172, 176, priĕm'ši 184, zaĕti 204, zauĕ 177, priĕtno 16, priĕto 122, priĕta 67, 89, priĕt'ĕ 90, počati 92, poča 92, počala (gen. sg.) 175, zaĕn' (zaĕnb_B) 124(2x), 190, 191, zaĕ 191,

ali nalazimo i primjere s *e*:

ezik_B 94, 198, ezici 158, ezika 131, eti 65, eta 69, ela 73, ueti 69, prieti 7, 81(2x), 108, 171, 172, 177(2x), 183, 189, 193, 198, priel_B 148, 151, 165, 170,

176(2x), 190, *prie* (aor.) 30, 70, 76, 118, 151, 188, 192, 193(2x), *prieše* 20, 189(2x), *prieli* 209, *eč'menb* 79, *eč'menihb* 76, *v žeju* 190, *k žei* 82, *žeina* 63, *žeini* 191, *žeēnb* 62(2x), *vžedaetb* 124, *začetih'* 187, *začetoga* 187, 196, *začet'stva* 93, 96(2x), *prečesti* 184.

U poziciji *-klę-*, za koju znamo da u čakavskim govorima daje *a*, mijenu $\epsilon > a$ ne nalazimo: *kleti* (inf.) 61, *proklet'stvi* 127, *proklet'stva* 146, *prokleti* (inf.) 162, *proklet'* 163, *pokleknu* 68. Zanimljivo je, međutim, da u drugom dijelu zbornika, u *Traktatu o sedam smrtnih grijeha* nalazimo drukčiju situaciju: *klatb* 261, *klat'va* 263, *klat'vu* 263, *klatavb* 244, 264. U tom dijelu našega zbornika i pozicija *-čę-* znatno češće daje *a*: *čas'to* 215, 217, 229, 231, 242, *počalo* 213, 264, *počato* 224, *počat'ju* 228.*

Prateći literaturu koja se dotiče ovoga problema gotovo je nužno zaključiti kako nam je poznat tek vrlo mali broj relevantnih tekstova pa su zaključci uopćeni, nesigurni, nerijetko krivi.

Jedan je od problema koji se nameće ovaj: kako je došlo do toga da autohtoni čakavski refleks $a (< \epsilon)$ bude potisnut od *e*? Je li riječ o promjeni uvjetovanoj zakonitostima unutar sustava samog ili je ta promjena izazvana utjecajem nekih nečakavskih govora i kojih? Rešetar je mislio da je *e* čakavcima došlo »od njihovijeh susjeda, ikavskih štokavaca«. ⁴ Slično tvrdi i A. Mladenović koji dodaje da se taj utjecaj može »lepo pratiti u starim čakavskim spomenicama«. ⁵ Veliki štovatelj podataka S. Ivšić⁶ upozorava da i štokavci govore *jáčmen*, *jačmičak*, E. Hercigonja misli da bi to mogao biti i kajkavski utjecaj, pogotovo što je kajkavska komponenta »trajno prisutna u jeziku nekih najznačajnijih glagoljaških srednjovjekovnih kodeksa«. ⁷ Govoreći o čakavizmima u zapadnoj i centralnoj Bosni, I. Popović⁸ konstatira da su oni vrlo brojni u govorima muslimanskog i katoličkog stanovništva i kao čakavsku crtu navodi promjenu $\epsilon > 'a$: *jatra*, *jačmen*.

Dakako, ograničen broj primjera iz *Kolunićeva zbornika* problem riješiti neće, ali nije na odmet upozoriti na činjenicu da je refleks $a (< \epsilon)$ znatno češći u *Traktatu* nego u *Korizmenjaku*, dakle češći je u onom dijelu Zbornika koji je stariji, a u kojemu ima inače manje kajkavizama nego u mlađem *Korizmenjaku*. Presmiono je, možda, iz toga izvoditi nove potvrde za tvrdnje da je iskonski refleks nazala ϵ »... u svim čakavskim govorima ... iza palatala bio a «⁹ i da je *e* import iz kajkavskog di-

* *Traktat o sedam smrtnih grijeha* prilično je različit po jeziku od *Kvarežimala*, pa bi jedna detaljna usporedba vjerojatno pokazala da je prepisan sa starijeg predloška. Na to je upozorio E. Hercigonja (isto kao 3, str. 86b).

⁴ M. Rešetar, *Jezik primorskih lekcionara*, Rad JAZU 134, Zagreb 1898, str. 108.

⁵ A. Mladenović, *Jezik Petra Hektorovića*, N. Sad 1968, str. 54.

⁶ S. Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb 1970, str. 114.

⁷ Isto kao 3, str. 87 b.

⁸ I. Popović, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, N. Sad 1955, str. 87.

⁹ M. Hraste, *Ikavski govori sjeverozapadne Istre*, Filologija 5, Zagreb 1967, str. 66.

jalekta, ali je nesumnjivo da će nam pravo na generalne zaključke dati samo detaljna istraživanja svih poznatih nam tekstova i dovođenje rezultata pojedinačnih analiza u međusobnu vezu.¹⁰

3. Zamjena $\bar{v}, \bar{b} > \bar{a} > a$

Jedna općenita konstatacija o vokaliziranju jerova u starohrvatskim tekstovima glasila bi: vokalizacija jerova već je u 13. stoljeću vrlo aktivna, ne samo u jaku nego i u slabu položaju pa su jezični sustavi (hrvatskočakavski) od tog vremena dalje karakterizirani općom nesigurnošću provođenja procesa vokaliziranja sve do u 16. stoljeće. Prije nego što pristupimo izvođenju zaključaka, pogledajmo materijal što ga susrećemo u »Korizmenjaku« *Kolunićeva zbornika*:

a) Imenice s gramatičkim morfemom $-\bar{b}c\bar{b}$ ($> ac$)

nominativ jednine	genitiv množine
<i>bogatac̄b</i> 15(2x), 19(2x), 14(2x), 71 ...	<i>bogatac̄b</i> 76
<i>pripovidavac̄b</i> 136	<i>pripovidavac̄b</i> 130
<i>zločinac̄b</i> 75, 188 ...	<i>zločinac̄b</i> 46
<i>otac̄b</i> 20 (4x), 24, 43 ...	<i>ročac̄b</i> 28
<i>sudac̄b</i> 23, 73, 75, 117, 118, 126 ...	<i>ovac̄b</i> 139, 153
<i>lakomac̄b</i> 37	<i>gubavac̄b</i> 39
<i>tržac̄b</i> 3, 37, 38 (6) ...	<i>starac̄b</i> 49
<i>konac̄b</i> 35, 55, 56, 82, 119 ...	<i>pisac̄b</i> 196
<i>studenac̄b</i> 62, 157, 188	<i>studenac̄b</i> 188
<i>telac̄b</i> 120	<i>mladenac̄b</i> 160
<i>slipac̄b</i> 205	<i>ubodac̄b</i> 189
<i>lažac̄b</i> 13	
<i>opišvac̄b</i> 142	
<i>šnac̄b</i> 174	
<i>agnac̄'</i> 179	

Primjeri tipa *mudrc̄b*, *konc̄b*, *igr̄c̄b* koje nalazimo u drugim tekstovima, u *Kolunićevu zborniku* ne dolaze.

b) Leksemi na $-\bar{b}k\bar{b}$ ($> ak$)

imenice	pridjevi
<i>ostanak̄b</i> 36	<i>žlkak̄b</i> 79
<i>vrutak̄b</i> 121	<i>sladak̄b</i> 80
<i>dobitak̄b</i> 35	<i>kripak̄b</i> 48, 140
<i>ponedilak̄b</i> 1, 2, 39, 81, 124, 166	<i>lagak̄b</i> 142
<i>petak̄b</i> 20, 62, 102, 150, 187	<i>mrzak̄b</i> 29, 37 (2x), 40, 199
<i>četvrtak̄b</i> 14, 56, 97, 143, 181	

¹⁰ Zanimljiva je u tom smislu konstatacija E. Hercigonje o jeziku *Petrisova zbornika* da refleks $e(<e)$ postaje češći »u nekim završnim dijelovima Zbornika gdje kajkavske intervencije postaju sve izrazitije« (isto kao 3, str. 87 b).

c) *Imenice srednjega roda s gramatičkim morfemom -bstvo*

primjeri s vokaliziranim
jerovima

proročastvo 46, 84, 189 (3x), 190 ...
proročastva 153
proročastvi 172
proročastvu 176
množastvo 29, 104, 120, 159
množastva 33
bogatastvo 204
v bogatastvi 18
svedočastvo 110 (4x), 114 ...
neumičastva 92, 93 (2x), 130, 211
neumičastvu 93
otročastvo 202
junačastvo 202
ubožastvo 204
bližičastvo 208
bližičastva 206
posalastvo 51, 141, 167 (5x) ...
otočastvo 29 (2x)
otočastvë 39
otočastvi 39 (2x)
božastvom_b 121 (2x)

primjeri s nevokaliziranim
jerovima

tovarišstvo 203
ohol'stvo 33 (3x), 174, 182
gospodstvo 9
trž'stvo 38 (3)
stanovitstvo 17
proroč'stvo 191
protivan'stvo 158 (2x)
protivan'stva 17
protivan'stvi 17
začet'stva 93, 96
proklet'stva 96 (2x)
prerot'stva 111
ohol'stva 32
trš'stva 38

d) *Pridjevi na -b'ski*

človičaski 4, 155, 170, *človičasko* 111, *človičaska* 50, *človičaskago* 77, *človičaskomu* 33, *eretičaska* 109 (2x)

e) *Vokal a nastao vokaliziranjem sekundarnih jerova*

-sm_b > -s_bm > -sam:

esam_b 41, 188

-sl_b > -s_bl > -sal:

misal_b 35 (2x), 40, 48, ... 165 ...

spasal' 189

-pl_b > -p_bl > -pal:

prinesal' 31 (2x)

tempal_b 29

-b_rg_b > -b_rg > -bar:

tempal_b 138

-vl_b > -v_bl > -val:

dobar_b 80, 82, 48 ...

Paval_b 66, 78, 163, 181, 187

sinoval_b 173

ekoval_b 31

d'ěval' 34

-tr_b > -t_r > -tar:

meštar_b 36, 37

v'nutar_b 79

Petar_b 44, 50

-gl _b > -g _b l > -gal:	<i>mogal_b</i> 15, 18, 21, 23, 26, ... 194 ... <i>legal_b</i> 167
-kl _b > -k _b l > -kal:	<i>pakal_b</i> 35 (2x), 55, 61, 193 <i>rekal_b</i> 22, 32, 35, 41 (3x) ...
-šl _b > -š _b l > -šal:	<i>našal_b</i> 22, 29 <i>prišal_b</i> 36 (3x), 156, 160, 161 (2x)
-lm _b > -l _b m > -lam:	<i>psalam_b</i> 61
-bl _b > -b _b l > -bal:	<i>pogibal_b</i> 29
-dr _b > -d _b r > -dar:	<i>mudar_b</i> 88
-dm _b > -d _b m > -dam:	<i>sedam_b</i> 49
-šn _b > -š _b n > -šan:	<i>poslušān_b</i> 51 <i>neposlušān_b</i> 169
-zn _b > -z _b n > -zan:	<i>nakazan'</i> 21 <i>bolezan_b</i> 98 <i>prižzan_b</i> 167, 168 (3x), 169 (2x) ... <i>neprižzan_b</i> 167 (2x), 168 (3x), 169 (3x) ...
-mn _b > -m _b n > -man:	<i>sumān_b</i> (gen, pl.) 90
-žn _b > -ž _b n > -žan:	<i>vzmožān_b</i> 30

Poznato je da je nestajanjem dočetnih jerova nastao cijeli niz završnih suglasničkih skupina. Te su skupine uklanjane tako da su se unutar njih razvijali sekundarni jerovi koji su zatim vokalizirani. Jedan dio tog procesa vidljiv je i iz navedenih primjera iz »Korizmenjaka« *Kolunićeva zbornika*.

f) *Glagol vzeti (< vžēti)*

<i>vazimaš_b</i> 7	<i>vzimaš_b</i> 7, 13, 22 (2x), 43 ...
<i>vazmeš_b</i> 5, 22	<i>vzimaju</i> 5
<i>vaz'me</i> 27, 158	<i>vzimam_b</i> 23
<i>vaz'mu</i> 34	<i>vzima</i> 26 (2x), 27, 35
<i>vazmući</i> 27	<i>vzimle</i> 27
	<i>vzemleš_b</i> 162
	<i>vzimleš_b</i> 173
	<i>vzimajući</i> 27
	<i>vzeta</i> 22
	<i>vzimala</i> 22
	<i>v'zimai</i> 51
	<i>vzimahu</i> 27, 29
	<i>v'zeše</i> 6
	<i>v'ze</i> 27, 156, 191
	<i>v'zet'ě</i> 22, 23, 34
	<i>vziman'ě</i> 22, 23 (2x), 24 (2x)

Primjera ima prilično, no ne tako raznolikih kao npr. u *Petrisovu zborniku*. Ipak, moglo bi se konstatirati da pisac *Kolunićeva zbornika*

pri prezentu glagola *vzeti* vokalizira jerove, a pri tvorbi prezenta glagola *vzimati* ne vokalizira. Iznimka je samo oblik *vazimaš*₆ 7 koji se, na istoj stranici, javlja u obliku *vzimaš*₆. Zanimljiv je također oblik *vzemleš*₆ 162. Pretpostavlja se da je kajkavski i čakavski oblik *zeti*, *zemem* nastao ovako: *vzēti* > *vzeti* > *zeti*. Naš bi oblik mogao značiti da je do nestajanja predmetka *v-* došlo istodobno u svim oblicima, tj. da ga nije prvo ishodišni, infinitivni oblik izgubio pa se to onda proteglo na cijelu paradigmu; bio je to proces postupnog i istodobnog gubljenja u svim oblicima.

g) *Prijedlozi*

Prijedložni se oblici javljaju s vokaliziranim jerovima i bez njih.

Npr.:

<i>k(k')</i>	stvoren'ju 2 prvomu 3 naturam' 6 tim '6 onim ₆ 7 mukam ₆ 13 blagu 16, 18 ot'cu 28 grobu 194	<i>ka</i>	učenikom' 6 Jozue 5, 6 Ozue 6 grdinalom ₆ 10 Isavu 31 užitku 15 obedu 36 ot ₆ cu 25, 28
<i>od (od', ot₆, ot, ot')</i>	tadbe 7 vrha 10 onoga 16 boga 16 lub've 33 Isuhrsta 20 općine 15 inih 3 evanđeliš 12	<i>oda</i>	vsake-7, 30 v'sake 3 vsih ₆ 22
<i>v(v₆, v')</i>	niednoi 1 kih' 2, 3 vekšu 2 čem' 2 ednih' 9 mukah ₆ 13 věki 19 životi 15 veri 37 crikvi 10	<i>va</i>	velikih' 2 ono 2 t' 6 ubožastvo 13 vrime 17, 29 voli 19 tom ₆ 31 vsakoi 37 veri 37 vu 24

<i>s</i> (<i>s_b</i> , <i>s'</i>)	ocem' 4	<i>sa</i>	ožuru 15
	kralem _b 8	<i>z</i>	laihu 3
	lažami 15		drugim _b 37
	ljubaviju 25		ženu 4
	veliku 37		
	hin'bu 3		

Primjera bi se moglo nanizati mnogo. Oni pokazuju da prijedlozi s vokaliziranim jerovima obično dolaze kad naredna riječ počinje ili vokalom, ili konsonantom koji se i u prijedlogu nalazi, ili pak kakvom skupinom konsonanata. To nikako nije pravilo bez iznimke, ono je samo izraz čestotnih odnosa. Pisac *Kolunićeva zbornika* koristi se dvojakošću oblika i u stilističke svrhe, najčešće da bi razbio monotoniju:

- ... *k* našem dobru i *ka* užitku, 15
- ... i *s* lažami i *sa* ožuru, 15
- ... *va* ubožastvi nere *v* bogatstvi, 18

Kadšto će se koristiti i različitim grafijskim mogućnostima:

- v* žalosti i *v'* mukah_b, 18
- v* bozi ... i *v'* bozi, 19
- va* ubožastvi ... nere *v* prospěvan'i i *v'* bogatstvi, 18

Cesto se, kao što gornji primjer pokazuje, iskorištavaju zvukovne i grafijske mogućnosti:

- od'* toga, tako govoru *oda* vsih inih_b, 22
- ot'* sirot_b ali *ot'* vdovic_b, ali *od'* općine ali *od'* gospodina.

Na str. 197. nalazimo primjer *vu utrobi*. Je li riječ o svojevrsnom asimilatornom procesu, kao što je onaj u primjeru *odi Isuhrsta* ili se radi o kajkavizmu? Jezik našeg Korizmenjaka impregniran je kajkavizmima (što bi uspješnije pokazala analiza na morfološkoj i sintaktičkoj razini) pa to drugu mogućnost čini vjerojatnijom.

Prefiksi *s_b*-, *v_b*-, *iz_b*- i ostali također se različito ponašaju glede vokaliziranja jerova u različitim glagolskim oblicima. Tako nalazimo *sagrišiti* 150, *sagrišaš_b* 7, 22 (2x), 45 (2x), *sagriša* 22, 26, 27, *sagrišajući* 23, *sagrišuju* 27, *sagrišen'e* 27, *sagrišujuća* 47, *sažgati* 8, *važgati* 98, *izagnal'* 33, 34, ali i *shraniti* 22, 26, 27, *shrani* 47, *iz'gna* 33, *vzverujut_b* 150, *vzdržati* 27, *vstati* 167, *vskresti* 166 itd.

h) Zamjenice

Zamjenica *ča* (<č_b) dolazi uvijek s vokaliziranim jerom. Kada je u vezi s prijedlogom, zamjenica *ča* dolazi bez vokaliziranog jera: *zač_b* (*zač'*) 9, 10, 19 (3x), 52 (5x), 184, 189 (2x) ... *nač'* 36 ... što je razumljivo jer je akcenat na prefiksu. Zamjenice *ta* (<t_b) i *sa* (<s_b) dolaze gotovo beziznimno s vokaliziranim jerovima:

sa 47 (2x), 91 ... *ta* 14 (2x), 20 (2x), 32, 34, 159, 160 ..., ali imamo i ovakvih primjera: na str. 21. dolazi *t'* (4x): *t' grih'*, a osobito je zanimljivo da se upravo u vezi s tom zamjenicom najčešće javlja inače vrlo rijetki glagoljski grafem *jo_ṛ*. Najčešće je to u sintagmi za *t_ṛ grih_ṛ* 29, 39 (2x), 198 (2x), a i inače uvijek se zamjenica nalazi između prijedloga i imenice: *va t_ṛ grih_ṛ* 15, *po t_ṛ način_ṛ* 48, *va t_ṛ grad_ṛ* 98. Čini se da nije sigurno kako bi ovo *t_ṛ* bilo, kao i *t'*, samo jedna varijanta zamjenice s ne-vokaliziranim jerovima; mislim da bi analiza akcenta i sintaktičko-stilističkog ustrojstva pokazala kako je naglasak u većini spomenutih primjera bio upravo na zamjenici *t_ṛ* pa je, prema tome, vjerojatnije da su *t_ṛ* i *ta* dvije grafijske realizacije iste govorne situacije, odnosno da je *t_ṛ* zapravo infiltracija stare grafijske manire u već pomlađenu hrvatskoglagoljskočakavsku.*

Nije na odmet upravo ovdje spomenuti da i veznik *na* (< n_ṛ) dolazi uvijek s vokaliziranim jerovima (*na* 29, 31, ... 159 ...).

Od zajedničkih oblika valja još upozoriti na dativno/lokativno *mani* 31, 40, 53, 57, 83 ... te na primjer:

meju tobu i meju *manu* 14 ...

i) *Još nekoliko primjera*

Prilozi kadi (< k_ṛdě), *kagda* (< k_ṛgdā), *tagda* (< t_ṛgdā) itd. dolaze gotovo redovito s vokaliziranim jerovima: *kadi* 24, 34, 43 (2x) ..., *onagda* 96, 99, *tagda* 37, 44, 70, *tada* 49, *kada* 45 (2x), 47, 49 ..., *vsagda* 84, ali i, iako rijetko, bez vokaliziranih jerova: *g'di* 94, *t'gda* 16, 29 ...

Oblici glagola *iti*, bolje rečeno njegovi participi pokazuju također priličnu ujednačenost: *šad'ši* 149, *prišad'ši* 41, 194, *od'šad'ši* 31, *našad'ši* 8, ali *izidši* 8.

Pridjev *pravadan_ṛ* (< prav_ṛd_ṛn_ṛ) potvrđuje konstataciju o nesigurnostima u realizaciji jerova, iako su i kod njega, kao i inače u »Korizmenjaku« *Koluničeva zbornika*, znatno češći vokalizirani oblici. Tako uz *prav'dan_ṛ* 83, *neprav'dnih_ṛ* 41 nalazimo:

pravadan_ṛ 87, *pravadnago* 118, 119, *pravadno* 151, *pravadnu* 180, *pravadni* 145, 147 (2x), *nepravad'no* 16, 17, 49 ... itd.

Pridjev *zal_ṛ* (< z_ṛl_ṛ) je zanimljiv jer pokazuje kako se provodi načelo analoškog ugedanja na temeljni oblik:

<i>zal_ṛ</i> 82	<i>zalaē</i> 15
<i>zali</i> (nom. pl.) 46 (2x)	<i>zalimi</i> 15, 71, 152
<i>zali</i> (vok. sg.) 107, 146	<i>zali_ṛ</i> 60, 95, 178
<i>zali</i> (nom. sg.) 152	
<i>zaloga</i> 109	<i>zli</i> 52, 53 (2x)
<i>zala</i> 49, 119	

* Gornju tvrdnju navodim kao mogućnost o kojoj bi valjalo razmisliti. Jasno je, razumije se, da se primjeri kao *va t_ṛ* mogu tretirati i kao *za č_ṛ*, *va č'* i sl., gdje je naglasak na prijedlogu.

j) *Zaključak*

Općenita konstatacija da već od 13. stoljeća hrvatski jezični sustavi pokazuju nesigurnost glede vokaliziranja jerova nalazi svoju potvrdu i u onome što je od suponiranih jezičnih sustava realizirano u »Korizmenjaku« *Kolunićeva zbornika*.

Već smo kod zamjenice *ta* (< тѧ) upozorili da postoji opasnost da nas grafija zavede i da je, nema sumnje, i u 15. stoljeću bilježenje jerova često samo pisarska manira a da su se ti jerovi realizirali kao *a* (često, razumije se, i kao *ø*). Uostalom tako je to bilo i u znatno starijim tekstovima no što je *Kolunićev zbornik*, kako je pokazala D. Malić¹¹ u svojoj radnji o jeziku prve hrvatske pjesmarice.

Tvrđnja da se jerovi vokaliziraju u jaku položaju, a da su primjeri vokaliziranja u slabu položaju zapravo analoško generaliziranje (ako je u nominativu »regularno« *a*, ono će se sačuvati i u padežima gdje za spomenuto čuvanje »nema uvjeta«) ili uklanjanja teških suglasničkih skupova, teško se može dovesti u pitanje, ali nema sumnje da će biti potrebno dodati joj širine i preciznosti. Takvu kakva jest dovode u pitanje mnogobrojni jezični podaci (tzv. iznimke).^{*} Možda će trebati nadopuniti poznato pravilo o tome kad su jerovi u jaku a kad u slabu položaju, svakako će biti potrebno posvetiti veliku pažnju odnosu grafema i fonema u starohrvatskim tekstovima. Tu nas ne bi smjela obeshrabrili činjenica da fonetsku vrijednost fonema nećemo moći utvrditi jer nam pismo ne daje mogućnosti za to. Uključivanje svih jezičnih razina pri izradi i najspecijalnijih radnji također se nameće kao potreba. »Uključiti« ovdje nije shvaćeno kao »raditi sve«, nego kao »voditi računa o svemu što je relevantno«.

^{*} Svakako će biti potrebno uzeti u obzir distribucijska pravila. Ona će nam nesumnjivo pomoći da razjasnimo neke tzv. iznimke. Često navodimo kako su u primjerima *lagati* (< ѡgati), *snaha* (< snaha), *lava* (< ѡva), *daska* (< đaska) jerovi vokalizirani iako su u slabu položaju. Radi se pak o tome da distribucijska pravila hrvatskog jezika, ni prije ni danas, nisu dopuštala kombiniranje elemenata *lg-*, *snh-*, *lv-*, *ds-* itd. Vjerojatno bi se i za mnoge druge tzv. iznimke našlo objašnjenje. Ne smijemo miješati sinkroniju i dijakroniju i treba voditi računa o raspodjeli elemenata u slogu i načinima popunjavanja pojedinih zona sloga. O tome je vrlo instruktivno pisao J. Silić u članku *Fonemska distribucija i sekundarno a u suvremenom hrvatskosrpskom književnom jeziku* (Jezik XVI/4, Zagreb 1968/69, str. 110—114).

¹¹ D. Malić, *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Zagreb 1972, str. 5—232.

S u m m a r y

THE VOWEL *a* IN THE LENTEN SERMONS IN
KOLUNIČEV ZBORNIK

This work analyzes how the consequences of the fall of the *jers* (reduced vowels) are reflected in Croatian Glagolitic texts of the 15th century. The conditions under which the vowel *jat* (ě) and the front nasal (ę) gave *a* are also discussed. The author points out the incompleteness of the rules for strong and weak positions of *jers* and advocates including an analysis of distributional relations since such an analysis can help explain numerous so-called exceptions in the vocalization of »weak« *jers*.